

bode ter samostojnega položaja Slovencev znotraj preurejene jugoslovanske države. To je bila stalnica ljudskofrontnega gledanja na nacionalno vprašanje, kateremu je v študiji odmerjeno posebno mesto v zvezi z vprašanjem, kateri politični subjekt je imel dejanske možnosti za njegovo uresničitev. Odgovor na to vprašanje predstavlja domišljena presoja družbene relevance programov, ki so jih leta 1939 oblikovali narodnodemokratski intelektualci, krščanski socialisti, za komuniste pa Edvard Kardelj. Izpeljana je v razčlenitvi njihove objektivne politične moči, ki pokaže, da je program narodnodemokratskih intelektualcev (oblikoval ga je Lojze Ude), stal sam zase in ga ni podpirala nobena politična skupina, da je program krščanskih socialistov, katerega je izdelal Bogo Grafenauer, sicer imel podporo krščanskosocialističnih razumnikov, vendar pa ti niso imeli svoje strankarske organizacije, medtem ko pa je za Speransovimi (Kardeljevimi) mislimi o slovenskih perspektivah za dosego nacionalne neodvisnosti, federativne jugoslovanske države in uresničenja Zedinjene Slovenije, stala organizirana Komunistična partija Slovenije z dognano revolucionarno strategijo in taktiko. Tu pa avtor ne pozablja na stičnost gledanj komunistov in krščanskih socialistov na razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ta se je prvič izrazila leta 1939 v programu Komunistične Zveze delovnega ljudstva Slovenije in programu, objavljenim v krščanskosocialističnem vestniku Slovenska politika, in drugič leta 1940 v članku Edvarda Kočbeka Slovenci in politika ter besedi Borisa Kidriča v sestanku sodelavcev Sodobnosti. Stržen vseh teh programskih izjav sta bila videnje popolne politične, gospodarske in kulturne svobode slovenskega naroda in volja po dejanskem odločanju o samem sebi. S tem sklene avtor obdobje prve državne skupnosti jugoslovanskih narodov, ki ga je vzporedno obravnaval tudi z vidika gledanj na nacionalno vprašanje med Slovenci v zamejstvu. To problematiko je spretno zgotil v ugotovitve o boju primorskih Slovencev za narodno preživetje in spoznanja o prizadevanjih za politično, gospodarsko in kulturno utrditev Slovencev na avstrijskem Koroškem.

Zadnji del avtorjeve študije obravnava preboj Slovencev na zgodovinsko raven, torej čas, ko so vzeli lastno usodo v svoje roke in se enakopravno postavili ob bok vsakemu drugemu narodu. Zajema narodnoosvobodilni boj in socialistično revolucijo, s katerima je bila popolnoma uresničena slovenska narodna in socialna osvoboditev. To obdobje, v katerem se je sočasno oblikovalo, udeleževalo in razvijalo množstvo najbolj odločujočih slovenskih narodnih programov, avtor občuteno predstavi od narodnega programa Osvobodilne fronte (zedinjene, svobodne Slovenije v skupnosti svobodnih in enakopravnih jugoslovanskih narodov) do razglasa Vrhovnega plenuma OF septembra 1943 o priključitvi Primorske, ter od vzpostavitev slovenske nacionalne suverenosti na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju oktobra istega leta do izjave Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta februarja 1944 (neposredno izrečenem stališču, da so po II. zasedanju AVNOJ-a v demokratični federativni Jugoslaviji zajamčene slovenskemu narodu vse pravice, ki mu pripadajo kot svobodnemu narodu). Študijo zaključí v maju 1945, zgodovinskem trenutku, ko je bilo osvobojeno in združeno vse slovensko ozemlje, ko sta bili uresničeni ideja Zedinjene Slovenije in nacionalna samoodločba in ko se je začel nov, federativni razvoj jugoslovanske skupnosti. Avtor ima ta zgodovinski trenutek za očitno posledico jasnega, doslednega in revolucionarnega reševanja nacionalnega vprašanja, kar je eno izmed osnovnih sporočil njegove študije. Drugo pa je presunljivo spoznanje, koliko življenjske moči in revolucionarne odločenosti je bilo potrebno, da so Slovenci preživeli, živeli in nato obstali kot suveren narod. To spoznanje spremlja bralca skozi celotno avtorjevo besedilo, posebej poudarjeno pa še pri branju izbranih narodnih programov iz let 1848—1945, ki so — nekateri celo prvič — objavljeni v drugem delu študije. Z objavo teh programov je avtor tudi neposredno prikazal slovensko slo po nacionalni pravičnosti, enakopravnosti in svobodi ter učinkovito podprl svoj raziskovalni napor, ki ga moramo na koncu našega poročila označiti za izredno pomembno znanstveno in kulturno dejanje in velik prispevek k nadaljnjemu izgrajevanju slovenske nacionalne zavesti.

Jurij Perovšek

Ivan Hribar, *Moji spomini*. I. in II. del. Uredil Vasilij Melik. Ljubljana : Slovenska matica, 1983, 641 strani in 1984, 677 strani.

Ponatis dela Ivana Hribarja *Moji spomini* je Slovenska matica uvrstila v svojo memoarsko knjižnico. Vasilij Melik je delo zbral in uredil, opremil z opombami in napisal spremno študijo z naslovom *Ivan Hribar in njegovi spomini*. Eva Holz je za ponatis priredila kazalo oseb.

Prvič so *Moji spomini* izšli leta 1928 v dveh knjigah. Kot polemičen odgovor na Zgodovino katoliškega gibanja na Slovenskem Frana Erjavca in tretji zvezek *Iz mojih spominov* Frana Šukljeta sta leta 1933 in 1934 izšla tretji in četrti del *Mojih*

spominov. V ponatisu so izdani vsi deli Mojih spominov v celoti. Sedanja izdaja ima dva dela. Vasilij Melik je obsežne Hribarjeve spomine uredil tako, da je prvemu delu, ki obsega čas od leta 1853 do 1910, dodal polemična dopolnila, ki se nanašajo na ta čas in so bila sprva objavljena kot del tretje knjige in celotno četrto knjigo Mojih spominov. Sedanjemu prvemu delu je dodan še ponatis Hribarjeve brošure Franu Šukljetu v spominsko knjigo, ki je prvič izšla leta 1926. V drugem delu ponatisa je objavljena druga knjiga spominov, ki nosi podnaslov Osvobojevalna doba, in preostali del tretje knjige, ki obsega obdobje od 1929—1932. V Dodatku je ponatisnjena razprava Katera slovenska izgovorjava je bolj upravičena in pravilnejša: el-kanje ali u-kanje in ve-kanje iz tretje knjige Hribarjevih Spominov. V dodatek je Vasilij Melik uvrstil še opis Iz mojih spominov po vojnogruzinski cesti — idila z višin Kavkaza in spominski zapis Peter Arkadjevič Stolypin. Tekst Mojih spominov ilustrirajo fotografije Hribarja in vrste njegovih sodobnikov, fotografije mest in pomembnih poslopij.

Moji spomini Ivana Hribarja so notranje neenotni. Avtor sam je v predgovoru k drugemu delu spominov zapisal, da je prvi del zgolj kronika. V drugem delu pa je spremenil način pripovedovanja tako, da mu je »deloma dal kritično obeležje dogodkov« (II. del, str. 7), deloma pa »omogočil vpogled v svojo notranjost. Vasilij Melik je v svoji razpravi ugotovil, da se je Hribar pri pisanju spominov precej naslanjal na dokumente, da bi z njihovo pomočjo določene probleme natančneje ovrednotil. Seveda se Ivan Hribar ni enako intenzivno poglobljal v vse dogodke, o katerih je pisal. Hribarjev spomin je bil sicer dober, ni pa bil nezmotljiv. Zato je urednik ponatisa Hribarjeve Spomine opremil z opombami, pojasnili in opozorili na netočne podatke.

Ivan Hribar je vestno zapisoval in v prvi izdaji tudi opremil svoj tekst s podatki o tem, kdaj je svoje spomine zapisoval. S pisanjem je pričel 20. decembra 1911. V prvih poglavjih se spominja svojih otroških let, gimnazijske dobe (sredi šestega razreda je izstopil iz gimnazije in s tem končal šolsko izobrazbo) in poti k poklicu samostojnega podjetnika — vodstvo generalnega zastopnika češke banke Slavije v Ljubljani. V nadaljevanju so posamezna poglavja spominov urejena po mnogovrstnih področjih avtorjevega udejstvovanja in stikih z bolj ali manj pomembnimi sodobniki. Z naslovi posameznih poglavij kot so Banka Slavija, Slovensko uradovanje pri sodiščih, Dr. Janez Bleiweisova 70-létnica, Narodni dom, Slovensko dramski društvo, Narodna tiskarna, Slovenski narod, Mestna hranilnica ljubljanska, Slovan itd. kažejo, da se je udeještoval na gospodarskem, kulturnem in političnem področju in neprestano snoval, dajal iniciative in se tudi boril za uresničitev svojih zamisli. Z izvolitvijo v ljubljanski občinski svet leta 1882, še zlasti pa v letih od 1897 do 1910, ko je bil ljubljanski župan, je neumorno, skrbel za to, da bi Ljubljana postala moderno mesto, in hkrati politično in kulturno središče slovenskega naroda. V času svojega županovanja je poskrbel za urbanistično ureditev popotrsne Ljubljane, mestno kanalizacijo, odpeljavanje smeti, olepšavo mesta, elektrarno, ljudsko kopališče, električno cestno železnico, plinarno itd. Prizadeval si je tudi za to, da bi Ljubljana tudi na zunanji dobila popolnoma »slovensko lice« s slovenskimi napismi in napisnimi tablamami. To mu je končno uspelo doseči po septembrskih dogodkih leta 1908. Ko je bil Ivan Hribar leta 1910 že šestič izvoljen za župana, cesar njegove izvolitve ni potrdil. Neprecenljive so Hribarjeve zasluge na kulturnem področju — med njimi omenimo njegov delež pri prizadevanju za slovensko univerzo, narodno galerijo in slovensko akademijo.

Z raznimi predlogi se je zavzemal za slovensko šolstvo, posebno pozornost je posvetil obrtnemu šolstvu — ustanovitev državne obrtne šole v Ljubljani, predlagal je, naj bo slovenščina obvezen predmet za slovenske in nemške dijake ljubljanske realke. Borba za uveljavitev slovenščine je bila »ob boju za gmotno blaginjo narodovo« (I. del, str. 490) prav gotovo ena izmed vodilnih idej, za katero se je vse življenje boril. Sam je zapisal: »Meni je torej bilo jasno, da v svoji domovini zavzamemo položaj, ki nam gre, šele takrat, ko v njej zagospoduje naša govornica vsepovsod.« (I. del, str. 487).

Po svojem političnem delovanju si je Ivan Hribar med slovenskimi liberalci pridobil ime radikalca. Kot že omenjeno, je ob izidu knjige Frana Erjavca Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem in Frana Šukljeta Iz mojih spominov, Ivan Hribar svoje Spomine dopolnil. V polemičnem odgovoru je, tudi s pomočjo virov, podal svojo resnico o koaliciji narodnonapredne stranke z Nemci, izdajstvu nad koroškimi Slovenci in usodnih posledicah tega izdajstva, o samoslovenskih uličnih napisih v Ljubljani in akciji za slovensko vseučilišče v Ljubljani. V teh polemičnih odgovorih, v katerih je odgovarjal na obtožbe, se nam Ivan Hribar pokaže kot zavzet kulturnik in politik, katerega zadnji priziv je večkrat ponovljena zavest o pošteno izpolnjeni dolžnosti življenja.

Uresničitev močnega in krepkega slovenstva z zavestjo, »da je vendar jezik glavni, ako ne edini kriterij narodnosti« (I. del, str. 489), pa je Ivan Hribar dosledno

povezoval z idejo o povezanosti in nepremagljivosti vseh slovanskih narodov z Rusijo na čelu. »Sami pač ne pomenimo mnogo. A če se naslonimo na svoje brate, moremo postati moč, pred katero bodo celo mogotci imeli spoštovanje.« (I. del, str. 486). Vera v vseslovansko misel mu je, že od zgodnje mladosti in v vseh prizadevanjih zrelega moža, dajala neko večjo etično, politično in kulturno moč. Melik je v svoji razpravi ocenil, da med slovanskimi politikami ni bilo nikogar, ki bi bil tako dosledno vse življenje zvest slovanskemu konceptu kot prav Ivan Hribar. V drugem delu ponatisa Hribarjevih Spominov s podnaslovom Osvobojevalna doba, je dal avtor svojemu pripovedovanju deloma tudi obliko potopisnih črtic. Ti spomini so določeni v čas, ko se je Ivan Hribar prvič umaknil iz političnega življenja in si predvsem prizadeval vzpostaviti čim tesnejše stike s slovanskimi narodi. Potoval je dvakrat v Petrograd, Sofijo, Beograd, Prago. Po bitki pri Kumanovem (23.—24. 10. 1912) mu je bilo, kot je zapisal, takoj jasno, »da smo Jugoslovani našli svoj Piemont« in »da dan kumanovske bitke pomeni datum začetka jugoslovanske narodne združitve«. (II. del, str. 10.) Kmalu po izbruhu I. svetovne vojne 17. avgusta 1914 so Hribarja zaprli, ga nato konfinirali v Abtenau in šele 7. januarja 1918 se je lahko vrnil v Ljubljano. Spomini na to obdobje življenja so polni človečnosti in hkrati notranje moči, s katero je znal in mogel prenašati trpljenje.

Po vrnitvi iz izgnanstva je Ivan Hribar zopet intenzivno politično deloval, saj so ga dogodki ob nastajanju jugoslovanske države naravnost silili v to. Bil je podpredsednik narodnega sveta v Ljubljani, član Narodnega veča v Zagrebu, prvi jugoslovanski poslanik v Pragi, pokrajinski namestnik v Ljubljani. To obdobje njegovega delovanja moramo, čeprav se je sam imenoval jugoslovanskega nacionalista, oceniti predvsem kot borbo za pravice slovenstva pred jugoslovanstvom. O novi državi je menil, da mora sleteti na kulturni raznolikosti njenih delov in da je Zedinjena Slovenija še vedno njegov svetel ideal. Ob tem ga je zlasti bolela, kot je razvidno iz poglavja Koroška, Rapallo — dve naši nacionalni katastrofi, izguba Koroške in Primorske. Leta 1923 se je Ivan Hribar drugič umaknil iz političnega življenja. Nastopanja posameznih slovanskih in jugoslovanskih politikov in strankarski boji so ga vznemirjali. Sestojanuarsko diktaturo in oktroirano ustavo je zato pozdravil kot rešitev in menil, da je s tem država krenila na pot notranje konsolidacije. Njegov program oziroma dogma pa je bilo in ostalo »slovansko soporoštvo«. »Doslej smo za veliko misel bodoče mogočnosti in veljave slovanstva delovali posamezni navdušenci... Sedaj pa ta naloga prehaja na cele narode, katerim je svetovni metej prinesel samostojne države... Moja vera v slovanstvo je trdna.« (II. del, str. 315) je Ivan Hribar ponovno zapisal v zaključnem delu svojih Spominov.

V razpravi Ivan Hribar in njegovi spomini je Vasilij Melik temeljito ocenil in širše zgodovinsko osvetlil mesto Ivana Hribarja v političnem, gospodarskem in kulturnem življenju na Slovenskem. Razprava in opombe tako dopolnjujejo Hribarjeve Spomine in omogočajo širše razumevanje dogodkov in razmer. Moji spomini so prav gotovo delo, ki ga mora poznati vsak zgodovinar. Ob vsej kritičnosti, s katero ocenjujemo spomine kot osebno izpoved, so Moji spomini nedvomno dragocen vir za spoznavanje in razumevanje obdobja, v katerem so nastajali.

Jasna Horvát

Momčilo Zečević, **Na zgodovinski prelomnici**. Maribor : Obzorja, 1986. 281 strani. (Documenta et studia historiae recentioris ; VI)

Knjiga **Na zgodovinski prelomnici**, ki jo je napisal Momčilo Zečević, znanstveni svetnik Inštituta za savremenu historiju v Beogradu, izdala pa založba Obzorja v Mariboru na 284 straneh leta 1986 (prej je že izšla v srbohrvaščini), je plod skupnega delovnega programa Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in Inštituta za savremenu historiju v Beogradu, nastala pa je seveda pretežno v Sloveniji na podlagi podrobnega študija časopisnih in arhivskih virov v naših knjižnicah in arhivih. Knjiga obsega 33 poglavij, razvrščenih v 6 sklopov in 3 dele. Od teh je precej obsežen uvodni del (str. 9—69) posvečen slovenski nacionalni politiki pred prvo svetovno vojno in med njo, druga dva dela pa obravnavata Slovence v politiki jugoslovanske države 1918—1929 (tako se glasi tudi podnaslov knjige). Prvi del (str. 71—155) je neke vrste zgodovina slovanskih meščanskih in delavskih strank, njihovih idej in notranjih trenj od prvodecembrskega zedinjenja do šestojanuarske diktature. Drugi in najboljše del (str. 157—258) obravnava dve zelo različni tematiki, najprej ustavno vprašanje z dokaj podrobnim obravnavanjem oblastne avtonomije, uvedene 1927, potem pa razvoj šolstva, kulturnega ustvarjanja (v znanosti in umetnosti) in kulturnih organizacij. Na koncu je še obsežen seznam virov in literature. Seveda